

Самуїлік
Микола Миколайович

Політична відповідальність громадянського суспільства та її гібридні деформації в сучасних умовах

УДК 321.01/02
DOI <https://doi.org/>

Самуїлік Микола Миколайович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
історії і політології
Одеського державного
аграрного університету
вул. Пантелеймонівська, 13,
Одеса, Україна

Сучасній Україні потрібна сильна державна влада, яка здатна вивести країну з війни, забезпечити економічну стабільність, зростання якості життя громадян та отримати міжнародний авторитет. Вирішення цієї проблеми неможливо без дієвого механізму політичної відповідальності суспільства. Його головними компонентами виступають держава, громадянське суспільство та індивіди, особистості. Провідною в цій системі є держава, але рівень її політичної відповідальності залежить від розвинутоності громадянського суспільства, його політичної відповідальності та можливості суб'єктів позитивно впливати на функціонування держави, здійснювати формування органів влади та контроль їх діяльності. Через слабкість громадянського суспільства, відсутність необхідного рівня політичної відповідальності не були створені структурні умови для класичної демократії. Консолідації демократії не відбулося. Це привело до гібридних деформацій української держави. Розпочався перехід до авторитарного політичного режиму. Його застосування в нових умовах привело до політичної кризи, і незважаючи на те, що в країні розпочався процес створення класичного парламентсько-президентського механізму політичної відповідальності, все ж, на жаль, за рядом обставин він не знайшов певної підтримки та подальшого розвитку. Без активної участі у цьому процесі політично відповідального громадянського суспільства зробити це неможливо. Метою статті є розгляд політичної відповідальності громадянського суспільства та її гібридних деформацій в сучасних умовах. Для досягнення мети було визначено основні інститути політичної відповідальності громадянського суспільства та форми їх діяльності в сучасних умовах та розкрито чинники впливу на рівень політичної відповідальності в Україні. Обґрунтовано положення, що політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності та діяльності його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань тощо. Саме через них акумулюються політичні інтереси громадянського суспільства. Вони виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності і водночас дуже часто стають об'єктом впливу та певних маніпуляцій як з боку держави, так і окремих осіб та організацій, що призводить до їх гібридних деформацій. В Україні це клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо є засновником політичних партій, інших інститутів громадянського суспільства, що беруть активну участь у політичному житті країни з метою отримання влади в інтересах своїх засновників. Таким чином, у сучасних умовах в Україні запроваджуються ідеї «сучасного макіавеллізму». Тому важливим завданням громадянського суспільства є створення на основі дієвого механізму політичної відповідальності влади не тільки для олігархів, а для народу та вести боротьбу за своєчасне виявлення популістських партій і рухів, добиватися їх усунення з арени політичного життя на основі Конституції і законів України.

Ключові слова: політична відповідальність громадянського суспільства, гібридні деформації, олігархізація політичної еліти, політична відповідальність партій та громадських об'єднань.

Сучасній Україні потрібна сильна державна влада, яка здатна вивести країну з війни, забезпечити економічну стабільність, зростання якості життя громадян та отримати міжнародний авторитет. Вирішення цієї проблеми неможливо без дієвого механізму політичної відповідальності суспільства. Його головними компонентами виступають держава, громадянське суспільство та індивіди, особистості. Провідною в цій системі є держава, але рівень її політичної відповідальності залежить від розвинутоності громадянського суспільства, його політичної відповідальності та можливості суб'єктів позитивно впливати на функціонування держави, здійснювати формування органів влади та контроль їх діяльності. Через слабкість громадянського суспільства, відсутність необхідного рівня політичної відповідальності не були створені структурні умови для класичної демократії. Консолідації демократії

не відбулось. Це привело до гібридних деформацій української держави. Виникли умови для повернення авторитаризму. Проблема набула своєї гостроти після 2010 року, коли новою владою розпочалася ревізія Конституції України, скасування її змін 2004 року. Було повернено президентсько-парламентську форму правління та відповідний механізм політичної відповідальності з наявними гібридними деформаціями. Розпочався перехід до авторитарного політичного режиму. Його застосування в нових умовах привело до політичної кризи. Активне повернення до Конституції 2004 року відбулося після Євромайдану. 21 лютого 2014 року Верховна Рада України прийняла закон «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», за яким чинною стала Конституція із змінами і доповненнями від 8 грудня 2004 року [1]. Розпочався процес створення класичного парламентсько-

президентського механізму політичної відповідальності. Але за рядом обставин він затримався. Без активної участі у цьому процесі політично відповідального громадянського суспільства зробити це не можливо.

Метою статті є розгляд політичної відповідальності громадянського суспільства та її гібридних деформацій в сучасних умовах. Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі **завдання**:

- визначити основні інститути політичної відповідальності громадянського суспільства та форми їх діяльності в сучасних умовах;

- розкрити чинники впливу на рівень політичної відповідальності в Україні.

Методи дослідження. Основою дослідження є структурно-функціональний, інституційний, історичний, порівняльний та емпіричний методи. Структурно-функціональний аналіз дав змогу вивчити структуру політичної відповідальності громадянського суспільства, функції її основних компонентів, місце в політичній системі суспільства. Інституційний метод забезпечив вивчення інститутів політичної відповідальності громадянського суспільства, їх становлення і функціонування. Для аналізу світового та вітчизняного досвіду, переходів, змін політичної відповідальності було використано історичний підхід. Порівняльний метод дав змогу дослідити специфічні риси гібридних деформацій в сучасних умовах.

Дослідженню політичної відповідальності присвятили свої роботи такі вчені, як С. Андреев, С. Балан, Н. Гедікова, І. Кресіна, Г. Малкін, В. Мельніченко, В. Торяник, І. Черленяк, А. Терещенко, О. Черниш та інші. Проблемами вивчення гібридних деформацій політичних режимів займалися такі видатні зарубіжні вчені, як А. де Токвіль, С. Хантінгтон та інші [6; 7]. Серед вітчизняних науковців, які розглядали окреслені питання, варто назвати Ю. Дзюбенко, Г. Дунаєву, С. Наумкіну та інших [2; 3; 4].

Виклад основної частини. Невіддільним компонентом політичної відповідальності демократичного суспільства поряд з державою виступає громадянське суспільство. Його основу складають недержавні відносини, що реалізуються в діяльності недержавних інститутів громадянського суспільства, які представляють, захищають і задовольняють політичні інтереси громадян. Здійснюють вплив на діяльність органів державної влади, виконуючи, таким чином, політичні функції. У країнах з розвинутою демократією громадянське суспільство у відносинах з державою виступає дієвою інстанцією політичної відповідальності. Власне, сам інститут політичної відповідальності громадянського суспільства створює свою систему відповідальних стосунків, які мають також відповідну структуру. Об'єктивним складником політичної від-

повідальності є вимоги суспільства до політики. Визначаються вони історичною практикою, закономірним процесом суспільного розвитку, а виражаються в створенні сильної державної влади та забезпеченні блага громадян. Політичні норми і принципи встановлює громадянське суспільство через державу та її органи. Саме громадянське суспільство формується в процесі інституалізації його суб'єктів. Взаємостосунки між державою та громадянським суспільством в різні періоди історії не однакові. Якщо у суспільстві відсутня самоорганізація, то держава перетворюється на єдиного правителя долі всіх своїх громадян. Виникають авторитарний, а інколи навіть тоталітарний, політичні режими. Результатами такого взаємозв'язку можуть бути обмеження свобод громадян, бідність, суперечки, соціальні конфлікти, вибухи. У європейських країнах розвинуте громадянське суспільство забезпечує значне зростання ступеня захищеності приватних і суспільних сфер життя людей від жорсткої регламентації з боку держави та стає основою стабільності політичних режимів. Якщо держава починає втрачати стійкість, то її надійно підтримує міцна структура громадянського суспільства, яка виступає його фундаментом.

В Україні така ситуація виникла на Донбасі в 2014 році, коли на початку збройного конфлікту з Росією сама держава була не в змозі його подолати. Вона отримала та отримує суттєву допомогу від громадянського суспільства. В Україні нині йде процес реформації й формування розвинутого громадянського суспільства та його політичної відповідальності. Політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності, пов'язаної з одержанням, розподілом, використанням, утриманням політичної влади, а також у зв'язку з виробленням і проведенням в життя політики, яка відображає прогресивні напрями, зміст і цілі розвитку суспільства.

У розвинутому громадянському суспільстві основними суб'єктами його політичної відповідальності виступають: соціально-класові утворення – соціальні класи, верстви, стани; етноси та етнічні групи; партії та громадські організації; недержавні господарські утворення – кооперативи, асоціації, фірми, фермерські господарства; релігійні конфесії; тощо. Процес інституціоналізації політичної відповідальності громадянського суспільства реалізується передусім в діяльності таких його інститутів, як політичні партії, громадські організації, громадсько-політичні рухи, недержавні засоби масової інформації, в процесі їх активної участі в політичному житті суспільства. Політичні партії виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності громадянського суспільства. Через них акумулюються його політичні інтереси. Тому вони дуже часто в сучасному світі стають

об'єктом маніпуляцій, впливу держави, інших організаційних структур та окремих осіб з метою отримання влади. Це призводить до їх гібридних деформацій, особливо у сфері політичної відповідальності. Проявом гібридних деформацій політичної відповідальності громадянського суспільства в Україні є клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо впливає на створення інститутів громадянського суспільства, що беруть найбільш активну участь у політичному житті країни. Насамперед це стосується політичних партій. Їх засновниками дуже часто виступають самі олігархи або ті чи інші політичні лідери, які стають представниками олігархічних груп. Головною метою таких політичних партій є одержання та здійснення влади окремо або у складі коаліції в інтересах своїх засновників. Вирішення проблем суспільства дуже часто їх не стосується. Будь-яка партія – носій ідеології, особливого бачення світу людини. Вона забезпечує розробку та здійснення політичного курсу. В Україні цей процес не є стабільним. Також наявні вкрай слабкі ідеологічні засади, такі, що деякі партії періодично змінюють політичний курс, а їх засновники, особливо коли вони є представниками вищих політичних еліт, створюють нові, для захисту своїх інтересів. Прагнення кожної партії забезпечити собі соціальну опору і підтримку сучасного суспільства в Україні привело до розквіту політичного популізму. Яскраво це проявляється під час виборчих кампаній. Не є виключенням і остання президентська виборча кампанія: обіцянки щодо покращення умов життя, підвищення заробітної платні кожному, пенсій, зниження штучно підвищених тарифів за делегування такому політикові влади. Для досягнення своєї мети, отримання вищих посад майбутні політичні актори використовували також підкуп, погрози і навіть вбивства. Такі звинувачення на адресу кандидатів у президенти є сьогодні. Президент повинен поважати свою Конституцію, бути гарантом верховенства права та свобод громадян, а не намагатися її змінити залежно від ситуації. Обіцянки, які дає голова держави, повинні виконуватись. За останні роки реформи розпочинались, але не завершувались. Країну охопила безвідповідальність. Результатом стали мільярдні збитки в енергетичному секторі, у військовій сфері. Керівні посади розділені не за фахом, а по квотному принципу. Обрані кандидати, що уже отримали вищі посади, про обіцянки забувають, задовольняють лише власні інтереси. Такі політичні лідери не виправдовують довіри електорату, не мають високої політичної відповідальності, що є аморальним по відношенню до виборців.

Таким чином, в сучасних умовах України в життя запроваджується принцип «макіавеллізму» під гаслом: «Мета виправдовує засоби». За підсумками такої діяльності виникає негативна політична відповідальність. Але дуже часто в Україні, коли під час

виборчого процесу повинна наступити відповідальність для колишніх політичних лідерів, виборці під їх інформаційним впливом, психологічним тиском про це забувають та обирають на другий термін, що є проявленням власної безвідповідальності. Таким чином, принцип «макіавеллізму» починає діяти і в системі політичної відповідальності. Для того, щоб негативні сторінки історії не повторювалися, має бути закладено в суспільстві механізми стримування. Це може бути механізм політичної відповідальності керівників партій та громадських організацій за ті процеси, які відбуваються у суспільстві під їх впливом після отримання владних повноважень. Для великої кількості політиків відсутність дієвого механізму політичної відповідальності та низький рівень відповідальності самого електорату дає можливість знову отримати високі виборні державні посади. Запроваджується колообіг гібридної відповідальності. Прикладом тут може бути діяльність окремих вищих посадових осіб нашої країни протягом її існування, які і є політичною елітою, а більшість з них – олігархами. Отримання мандатів Верховної Ради України є їх надійним захистом від юридичної відповідальності, а гібридні деформації громадянського суспільства – від політичної відповідальності. Такі сучасні умови політичного процесу в Україні. Коли більшість населення чекає від політичної еліти кращих змін, але більш швидким результатом її діяльності є підвищення прибутків самої політичної еліти. Не є винятком і сьогоднішня практична діяльність керівництва. Навіть заробітна платня теперішніх керівників держави у сотні разів перевищує мінімальну заробітну платню звичайних громадян. Виправдовування такої різниці війною, рішенням наглядової ради або вдалим виграванням грошей у лотерею не є аргументом навіть для здорового глузду, крім української правової системи. Якщо Конституційний Суд України виправдав збагачення олігархів, що не відповідає їх прибуткам, то він і виправдав бідність більшості громадян України. Тут ми можемо говорити про моральний бік гібридної політичної відповідальності Конституційного Суду України. Найгострішою проблемою, яка є в Україні, виступають екстремістські та сепаратистські організації, які суттєво впливають на сучасний політичний процес, що дає можливість певним політичним силам поставити політичну відповідальність у залежність від їх діяльності. Екстремістські організації є негативною стороною сучасного громадянського суспільства. Вони здійснюють радикалізацію політичного процесу, що призводить до неконституційної зміни влади, кризи її легітимності та є гібридною деформацією. Причиною їх активізації стала війна на Донбасі, втручання до цих процесів Росії, інших держав, створення сепаратистських республік і низький рівень політичної відповідальності як самої держави, так і громадянського суспільства.

Висновки. Теоретичний аналіз інституту політичної відповідальності громадянського суспільства, розгляд його деформацій в сучасних умовах та дослідження гібридних чинників впливу на функціонування політичної відповідальності недержавних політичних інститутів в Україні дозволяють сформулювати певні висновки та практичні рекомендації з проблеми.

1. Єдиним сувереном політичної влади в державі є народ, точніше – його політично активна частина, громадянське суспільство. Воно є суб'єктом політичної відповідальності та її найважливішою інстанцією. Політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності та діяльності його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань тощо.

2. Через політичні партії акумулюються політичні інтереси громадянського суспільства. Вони виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності і водночас дуже часто стають об'єктом впливу та певних маніпуляцій, як з боку держави, так і окремих осіб та організацій, що призводить до їх гібридних деформацій. В Україні це клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо є засновником політичних партій, інших інститутів громадянського суспільства, що беруть активну участь у політичному житті країни з метою отримання влади в інтересах своїх засновників.

3. Прагнення кожної партії забезпечити собі соціальну підтримку в Україні привело до розквіту політичного популізму. Обіцянки щодо покращення умов життя характерні для всіх виборчих кампаній, але, на жаль, після отримання вищих посад про обіцянки забувають, задовольняючи насамперед свої власні інтереси. Таким чином, у сучасних умовах в Україні запроваджуються ідеї «сучасного макіавеллізму».

4. Принцип «макіавеллізму» починає діяти і в системі політичної відповідальності, коли під час виборчого процесу повинна наступити негативна відповідальність для колишніх політичних лідерів, але виборці під їх інформаційним впливом та психологічним тиском про це забувають та обирають на другий термін, що є проявленням власної безвідповідальності. Для великої кількості політиків низький рівень відповідальності електорату дає можливість знову отримати високі виборні державні посади, які є їх надійним захистом від юридичної відповідальності, а гібридні деформації громадянського суспільства – від політичної відповідальності. Запроваджується колообіг гібридної відповідальності. Вона привела до виправдання Конституційним Судом України збагачення олігархів, що не відповідає їх прибуткам, та є виправданням бідності більшості громадян України.

5. Негативною стороною сучасного громадянського суспільства є екстремістські організа-

ції. Вони здійснюють радикалізацію політичного процесу, його гібридну деформацію, призводять до кризи легітимності влади та її зміни. Створення таких організацій з силовим спрямуванням під криттям самої держави є проявленням її гібридності, слабкості та водночас захистом для окремих керівників від відповідальності та можливості вирішення тих чи інших проблем неправовим шляхом, рейдерством.

6. Важливим завданням громадянського суспільства є створення на основі дієвого механізму політичної відповідальності влади не тільки для олігархів, а й для народу, та вести боротьбу за своєчасне виявлення популістських партій і рухів, добиватися їх усунення з арени політичного життя на основі Конституції і законів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254/96-ВР (зі змінами й доповненнями). *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
2. Дзюбенко Ю. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2016. 24 с.
3. Дунаєва Г. Процес інституціоналізації політичної відповідальності в Україні в контексті формування громадянського суспільства. *Політологічні записки. Збірник наукових праць*. 2012. № 2. С. 345-353.
4. Наумкіна С. Гібридизація української системи місцевого самоврядування: позитивні та негативні наслідки. *Політикус*. 2015. № 2. С. 47-51.
5. Самуйлік М. Політична відповідальність суспільства : монографія. Одеса : ВМВ, 2010. 172 с.
6. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
7. Токвиль А. де. О демократии в Америке / пер. с франц. Москва : Прогресс, 1992. 560 с.

REFERENCES:

1. Konstituciya Ukraini: Zakon Ukraini vid 28 chervnya 1996 r. №254/96-VR (zi zminami y dopovnenniyami). *Verhovna Rada Ukraini. Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini*. 1996. № 30. p. 141.
2. Dzyubenko Yu. Fenomen gibridnih rezhimiv v suchasnomu politichnomu prostori : avtoref. dis. ... kand. polit. Nauk : 23.00.02. Odesa, 2016. 24 p.
3. Dunaeva G. Proces institucionalizacii politichnoi vidpovidalnosti v Ukraini v konteksti formuvannya gromadyanskogo suspilstva. *Politologichni zapiski. Zbirnik naukovih prac*. 2012. № 2. P. 345-353.
4. Naumkina S. Gibridizaciya ukraïnskoï sistemi miscevogo samovryaduvannya: pozitivni ta negativni naslidki. *Politikus*. 2015. № 2. S. 47-51.
5. Samuylik M. Politichna vidpovidalnist suspilstva: monografiya. Odesa : VMV, 2010. 172 s.
6. Hantington S. Politicheskiy poryadok v menyayuschihsiya obschestvah. Moscow : Progress-Tradiciya, 2004. 480 s.
7. Tokvil A. de. O demokratii v Amerike / per. s franc. Moscow : Progress, 1992. 560 s.

Political responsibility of the civil society and its hybrid deformation in modern conditions

Samuilik Mykola Mykolaiovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
at the Department of Philosophy,
History and Political Science
of Odessa State Agrarian University
Panteleimonivska str., 13,
Odessa, Ukraine

Modern Ukraine needs a strong state power capable of leading the country out of the war, providing economic stability, increasing the quality of life of its citizens and gaining international credibility. The solution of this problem is impossible without an effective mechanism of political responsibility of society. Its main components are the state, civil society and individuals, individuals. The leading system in this system is the state, but the level of its political responsibility depends on the development of civil society, its political responsibility and the ability of the subjects to positively influence the functioning of the state, to form the formation of the authorities and control their activities. Due to the weakness of civil society, the lack of the necessary level of political responsibility, structural conditions for classical democracy were not created. Consolidation of democracy has not taken place. This has led to hybrid deformations of the Ukrainian state. The transition to an authoritarian political regime began. His application in new conditions has led to a political crisis. And despite the fact that the process of creating a classical parliamentary-presidential mechanism of political responsibility began in the country, unfortunately, under certain circumstances, he did not find any support and further development. Without active participation in this process, politically responsible civil society cannot do this. The purpose of the article is to consider the political responsibility of civil society and its hybrid deformations in modern conditions. In order to achieve the goal, the main institutions of political responsibility of civil society and the form of their activities in the current conditions were determined and factors influencing the level of political responsibility in Ukraine were revealed. The article argues that the political responsibility of civil society is a consolidated responsibility of the civil society actors that arises in the process of their activities and activities of its institutions – political parties, public associations, etc. It is through them that the political interests of civil society accumulate. They act as the main subjects of consolidated political responsibility, and at the same time often become the object of influence and certain manipulations from both the state and individuals and organizations, which leads to their hybrid deformations. In Ukraine, this is the clanhood and oligarchization of the political elite, which is directly the founder of political parties and other civil society institutions that take an active part in the political life of the country in order to obtain power in the interests of their founders. Thus, in today's Ukraine, the ideas of "modern Machiavellianism" are being introduced. Therefore, an important task of civil society is the creation, on the basis of an effective mechanism of political responsibility of the authorities, not only for the oligarchs, but for the people and for the struggle for the timely detection of populist parties and movements, to seek their removal from the arena of political life on the basis of the Constitution and laws of Ukraine. The article provides a theoretical analysis of the political responsibility of civil society and examines its hybrid deformations in modern languages. It was substantiated that due to the weakness of civil society, lack of necessary level of political responsibility, structural conditions for classical democracy were not created, which led to hybrid deformations of the Ukrainian state. It was found that hybrid deformations of political responsibility of civil society slowed down its consolidation, led to a crisis of political power. Without overcoming them it is impossible to create structural conditions for classical democracy

Key words: political responsibility of civil society, hybrid deformations, oligarchization of political elite, political responsibility of parties and public associations.